

XORAZM VILOYATI SHAROITIDA NOK KO'CHATLARINI YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI

Urganch Davlat Universiteti meva-sabzavotchilik kafedrasida stajyor o'qituvchisi

Saporbayev Ko'palboy, Mamatdurdiev Ulug'bek, Ro'zmetov Anvarbek,

Yoqubov Diyorbek

Urganch davlat universiteti talabasi

Xajiyev Ma'murjon

Annotatsiya: Nok ko'chatlarini urug'idan ekib ko'paytiriladi bu asoson o'simlikning o'sib rivojlanishiga ekish sxemasi va payvandtaglarni ta'sirini o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Payvandtaglar, M-2, M-5, M-7, M-9, MM-109, urug' ko'chatlar, ona bog'lar.

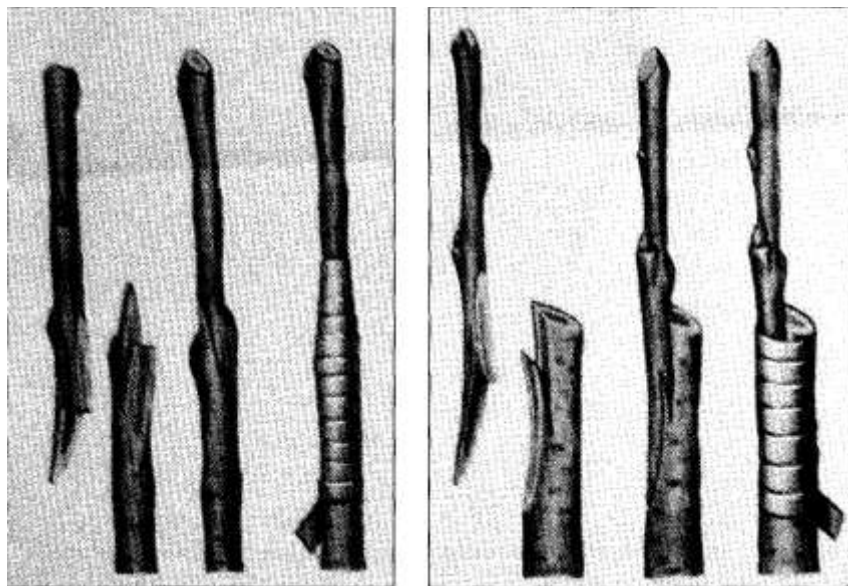
Asosiy qism Payvandtaglarni kuzlari urugli payvandtagga ulanib kupaytirilib, bunda har bir ulangan kuzdan payvandtag ona bog'i uchun tupni kosil kilish mumkin. Bu usulni B.G.Mataganov tavsiya etgan. Urugdan ekilgan ko'chatlar dalada avgust oyida payvand ulanadi. Payvandtag nikolarini ildiz bo'g'izi 5-6 sm qilib ochiladi va iloji boricha pastrok qilib, yovvoyi bachki novdalarni kamrok xosil kilish maksadida, niholning ikkala tomoniga payvandtagni ikkita kuzi ulanadi. Keyingi yilning erta bahorida nixollarning ustki qismi ulangan ko'zdan yukorisi kesib tashlanadi. Vegetasiya davrida ikki-uch marotaba yovvoyi novdalar olib tashlanadi. Ulangan kuzdan usib chiqqan nixollar 20-25 sm balandlikka yetganda ular nam tuprok bilan 5-7 sm balandlikda ko'mmalanadi, 20-30 kundan so'ng ko'mmalash kaytariladi. Kuzga kelib ko'mmalangan novdalarda ildiz hosil bo'ladi. Shu yilning kuzidayok nihollar kavlanib olinadi va ildiz otgan payvandtaglar bilan ona bog'i hosil kilinadi. Kavlab olingan kuchatlar ulangan yeridan yumshok sim bilan sikib boglanadi va payvandtag bilan birgalikda ekiladi. Payvandtag, nikolni tutishiga, rivojlanishiga

yordam beradi va keyinchalik kurib, yuk bulib ketadi. Fakat bunday nikollar ekilganda ularni iloji boricha chuqurroq kilib ekish (40-50 sm) zarur. Payvand kilingan yeri 25-30 sm chukurda bulishi lozim. Bu payvandtag ildiz sistemasini yetarli rivojlanishiga yordam beradi. Ona bogiga ekilgan novdalarni tuprok yuzasidan 1,5-2 sm balandlikda kesib tashlanadi va ulardan yangi novdalar paydo bula boshlaydi. Iyun oyining boshida novdalarning tagi 4-5 sm ochiladi va xosil bulgan novdalar 3-L kuz koldirib kesiladi, vegetasiya davrida oddiy parvarish kilinadi. Bu ona bogi novdalarida bir yil oldin tunka xosil kilish imkonini beradi (novda xosil kilish xususiyatini yaxshilaydi). Ikkinchi yildan boshlab paykaldan novda olish boshlanadi.

Uzbekistan sharoitida bu usulni kullaganda, nixollarga payvandtag kuzini erta yezda ulash yaxshi natija beradi. Payvandni nixol bilan ekilgan birinchi dalada amalga oshiriladi, nixollar 20-25 may oyigacha payvandga yetilishi shart. Shuning uchun birinchi dalaga ekilgan nixollar sifati yukori bulib, ularga ishlov berish darajasi xam yukori saviyada bulishi lozim. Payvandni 25-30 maydan 10-15 iyungacha ikkita kuz bilan utkaziladi. 20 kundan sung nixollar payvand kilingan kuzning ustidan kesib tashlanadi. Kuzgacha payvand kilingan kuzdan usib chikkan novdalar 30-40 sm va undan xam balandrok bulib yetiladi xamda ulardan bemalol ona bogi tashkil kilishda ishlatsa buladi. Bu usulda ustirilgan novdalar (yarim yoshli) birinchi yili rivojda odatiy davrda payvand kilib, ikkinchi yili oldingi usulda ustirilganlardan orkada koladi. Iyun oyining urtasida novdalarning tagi 4-5 sm chukurlikda ochiladi va usayotgan novdalar 3-4 kuz koldirilib kesiladi. Ikkinchi yildan boshlab gorizontol xolatda ildiz olgan novdalar olish boshlanadi. Jadallashgan kupaytirishda nixolga payvandtag kuzini payvand kilishni kishki payvandga, novdaning uzunligi 8-10 sm bulgan (4-6 kurtakka ega bulgan) novdalar bilan uzgartirilib, biratula kuchatxonaga ekib, sung ular bilan ona bogi tashkil kilsa, ona bogini tashkil kilish yana bir yilga kiskaradi. Bunday usul bilan R.R.Shreder nomli BU va VITIning ba'zi xujaliklarida 2-3 gektar ona payvandtag boglari M-2, M-9 va MM-106 turdagi payvandtaglar bilan tashkil kilingan.

Qishda kilingan payvandtaglar bilan vastida zichlashtirilgan payvandtag ona boglari barpo kilish mumkin. Bunday ona boglar uz vaktida MM-106 payvandtag bilan Izboskan kuchatchilik xujaligida 2 gektar maydonda tashkil kilingan va undan birinchi yiliyok xar bir gektar maydondan 20,7 ming dona ildiz otgan standart payvandtag olingan. Shu bilan bir katorida Ukrainaning Krim viloyatidagi xujaliklarda Krim tajriba standiyasida ishlab ch i kil gam usulda payvandtag ona boglari yaratilyapti va u ikki yil tezrok x,osil beryapti. Bunda kupli usuvchi pixollarga 20 25 sm uzunlikdagi payvandtag novdalari kishki payvand kilinib, tugridan-tugni payvandtag ona boglariga ekilyapti va yaxshi natija beryapti. Bu usulni respublikada xam sinab kurish axamiyatlidir. Uzun kalamchali kishki payvandni ona boglariga oddiy ona bogi ekiladigan sxemada ekiladi, ularni extiyot kilib, chukur ekilgach, sinishdan va tashki muxitni nokulay ta'sirlaridan xoli buladi. Shu sababli xam yaxshi kukaradi va rivojlanadi. Chukur ekilgach, payvand kilingan novdani uzi xam ildiz otib rivojlanishiga yordam beradi. Qishda payvand kilish uchun kuzda Siversa olmasining nixollarini yigib, saralab, ularni fakat yukori sifatli saralangan nixollari payvand uchun olinadi, payvandgacha payvand xandakda, nam kumda saklanadi. Kuzda payvand kilinadigan turdagi payvandtagni xam novdalari tayyorlanadi, aprobasiya kilingan ona boglaridan tayyorlanadi, ularni xam xuddi nixollar kabi xandaklarda saklanadi. Dekabr oyining boshidan fevral oyining oxirigacha kishki payvandni samarali utkazsa buladi. Payvandtag nixollar ilik xonaga olib kiriladi va ildizlari yaxshilab yuviladi, sung ular kalinligiga karab saralanadi, payvand kilganda xar bir payvandni bir xil kalinlikdagi nixol bilan ishlasa maksadga muvofik buladi. Payvandtag va payvandustni kalinligi bir xil bulganida payvand yaxshilangan kapulirovka usulida amalga oshiriladi, payvandtag kalinrok bulganda tilcha kilib priklad (kiya kesib yopishtirish) usulida amalga oshiriladi. Yaxshilangan kapulirovka payvandi kuyidagicha amalga oshiriladi. Nixol payvandtagni ildiz bugizidan balandrokda (10-12 sm) uzunligi 3,5-4 sm bulgan kiya kesim kilinadi. Xuddi shunday

kesimni payvand kilinadigan novdada xam kilinadi. Payvandustning uzunligi 6-10 sm bulishi lozim.

Payvandtagda va payvandustning kesimini urtasida tilcha x,osil kilinadi (pichok bilan kesib). Shundan sung payvandtag bilan payvandust markam biriktiriladi va polietilen plenka bilan markam tortib boglanadi. Payvand kilipgan nix,ollar maxsus kutilarga (yashiklar) taxlanib joylanadi va yara bitishiga (kalyus x,osil kilish) kuyiladi. Payvand kilingan nix,ollarni taxlash jarayonida nam butlatilgan kipik (opilka) bilan nix,ollar ildizi yaxshilab yopiladi. Kesmalar yaxshilab bitib ketishi uchun bu yashiklar +18, +20°S xaroratda saklanadi, ulangan yeri yoppasiga kallyus koplamanicha. Kallyus tulik kesmani koplagandan sung yashiklar joyi uzgartirilib, to yerga ekkunga kadar xdvo temperaturasi +3°S bulgan yer da saklanadi. Qishki payvandni amalga oshirish uchun x,ozir x,ar xil uskuna va mashinalar chikib ketgan. Ular bilan payvand amalga oshirilsa, kesmalar bir-biriga zich yopishadi. Chunki bir xil shaklda bir xil kalinlikdagi novdalarda bu amalga oshiriladi. Kolgan texnologik jarayonlar xuddi yukorida bayon kilingandek amalga oshiriladi. Qishda payvand kilingan nix,ollar erta baxrrda oldindan olib kuyilgan juyaklarga 25-30 sm chukurlikda ekiladi. Bunda payvand kilingap novdaning uchi tuprok satxidan 1-2 sm balandrok, bulib turishi lozim. Payvand kilingan yeri esa 6-8 sm tuprokda kumilib

turishi kerak. Ekish jarayonida payvandlangan yeri siljimasligi lozim. Tezda yaxshilab sugorish kerak. Qishki payvand ekilgan maydonga karov e'tiborli bulishi lozim. Yoz davomida suvdan k;olmasligi lozim. Nixollar atrofini yumshatib turish, betona utlar bosmasligi kerak. Iyun oyining boshida ulangan novdalar yaxshi usa boshlaganda, novdalar atrofi ochiladi va mavjud botlamalar (polietilen plenka) olib tashlanadi va payvandtag nix,oldan novdalar usib chikkap bulsa, ular xam olib tashlanadi (bu ishni uzun nov da bilan payvand kilinib, ekilgan plantasiyalarda xam amalga oshirish zarur). Kuzda xosil bulgan novdalar kovlanib olinib, ulardan ona bogi x,osil kilish uchun ekiladi. Yoz oylarida kuchatxonalar kator oralarini yaxshilab sutorganda xam tuprok; yaxshi namlanmaydi va namni uzok; muddat sakday olmaydi. Shuning uchun xam Uzbekistan sharoitida payvandtaglarni kishki payvand kilib, kupaytirish uncha ommalashmagan. Shu bilan bir vaktida G.V.Trusevich va V.A.Gryazev taklif kilishgan usul ancha samaralirok. Ular kiyip ildiz oladigan payvandtaglarni yetarli uygunlashmaydigan payvandtaglarga kurtak payvand kilib, kupaytirishni tavsiya etishgan. Olmani bexi va nok nixollariga, bexini olma va nok nixollariga payvand kilinadi. Bu usulng bopıca payvandtaglar uchun xam kullasa buladi. Bunday usulda tashkil kilingan ona boglarida payvandtaglar turdosh nixollarga ulanganlariga Karaganda yaxshirok ildiz olib kukaradi. Pakana va past buyli payvandtagda kuchat ustirish texnologiyasi xuddi kuchli payvandtagdagi kabi. Fakat novdalarinsh birinchi dalaga ekilgandan sung tez-tez sugorib turish lozim, vaktinchalik xam nam 1-dalaning kator orasidan arimasligi lozim. Aks xolda payvand vaktida novdalar yaxshi pust bermaydi. Bu esa payvandtag va uning kukarishiga salbiy ta'sir etadi. Urugdan ekilgan nix,ollarda kobik orasidagi kambiy tez tiklanadi, past va pakana payvandtaglarda esa bu jarayon ancha suyet kechadi. Shu sababli pust yaxshi ajramaydi. Past va pakana payvandtaglarda kuchat yetishtirishda ularni payvand kil i n gai va payvandlangan novdalari saklanib kolish sonini kupaytirish maksadida R.G.Sabalov tavsiya etgan erta yozgi payvandni kullash 1 ozim. Bu jarayon 1-dalada 25-30 maydan 10-15 iyungacha utkaziladi. Buning uchun

payvandtaglar yaxshi rivojlangan bulishi lozim. Ular kuzda yaxshi saralangan novdalar bilan 1-dalaga ekilgan bulishi va erta bax,ordan boshlab yaxshi parvarishlangan bulishi lozim. Payvandtagni payvand kilingan kuzga payvanddan sung 18-20 kun utgach kesiladi va ulardan kuzgacha 40-60 sm balandlikda nix,ollar usib yetiladi. Kelasi yili ular kuchli shoxlagan kuchat bulib yetiladi va ikki yoshli kuchatdan fark kilmaydi. Ba'zi sabablarga kura payvand kilinmagan yoki payvand tutmagan novdalarda avgust oyida kushimcha payvand kilinadi. Bu ekilgan novdalarni soniga nisbatan 95% va undan xdm kuprok kuchat chikishini ta'min etadi. Erta yozgi payvand kilinganda kuchat soni chikishi 75-80% ni tashkil kiladi. Shuni e'tirof etish lozimki, erta yozgi payvand agrotexnik tadbirlarini payvand va usuv davrida yukori darajada utkazganda yaxshi Samara beradi. Buning uchun tez-tez sugorib turish, ikki-uch marotaba azot bilan ugitlash va doimo kagor orasini yumshok ushlash lozim. Yozgi payvand kuchli usuvchi navlar bilan payvand kilinganda yaxshi natija beradi. Ularning kurtaklar kuzgalishi va u ye i sh i ancha jadal buladi. Uzbekiston sharoitida bu davrda payvand kilish uchun kuyidagi navlar tavsiya etiladi: Borovinka tashkentskaya, Red Melba, Djonatan, Golden Delishes, Richard, Stark, Renet Simirenko. Payvand kilinadigan kurtaklarni yaxshi agrotexnikada ustirilayotgan kuchli yaxshi usgan novda bergan usimliklardan olish lozim. Bundan kelib chikadiki, novda olinadigan ona boglarni agrotexnik tadbirlari yukori darajada bulishi lozim (13-jadval).

13-jadval

Asosiy payvandtag turlarining (1980 yil) R.R.Shreder nomli BU va VITI kuchatxonalaridagi maydoni, gektar

T/r	Kuchatxonalar	Payvandtag turlari								
		M-2	M-5	M-7	M-9	M-26	MM-104	MM-106	MM-109	Ayva A
1	Toshkent	-	-	1,6	3,7	-	-	5,7	-	0,6
2	Izboskan	0,5	1	-	13	-	-	3,1	0,3	0,7
3	Namangan	-	3,4	0,2	2	-	-	-	-	0,4
4	Charxin	-	-	2,3	0,2	-	-	1,7	-	-

5	Andij on	-	-	0,8	1,5	-	-	-1,2	-	0,2
6	Shreder MSU	2,9	0,2	2,2	1,6	0,9	0,8	4,6	0,5	0,25
7	Samarkand filiali	-	-	-	2	-	-	0,8	-	-
	Jami	3,4	4,6	7,1	24	0,9	0,8	17,1	0,8	2,15

Yukorida keltirilgan rakamdan kurinib turibdiki, Uzbekistonda asosiy payvandtaglar turlarining ona boglari mavjud bulgan va ular respublika sharoitida urganilib chikilgan. Ular asosan R.R.Shreder nomli BU va VITI xujaliklariga karashli kuchatxonalarda ustirilgan va shu davrda ularning umumiy maydoni 60 gektardan kuprok bulgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. X.Xonqulov, K.Saporbayev, Z.Rajabova. Gilos navlarini VSL-payvandtagining hosildorligiga ta'siri T:, 2022 b 230-232
2. Razzoqov Qaxramon, Saparboyev Ko'palboy. DNK molekulasiga Endonukleazalarning tasiriga doir masalalar yechish medodikasi. Переяслав-хмельницкий 2018 b52-56
3. Saporbaev.K, gilos daraxtlariga shakl berish usullarining ahamiyati. Theoretical and Practical Principles of Innovative Development of the Agricultural Sector in Uzbekistan, SB TSAU Conference, 287-289.
4. Sh.Abrorov zamonaviy intensiv gilos bog,,lari toshkent 2018 yil 91-114 betlari.
5. B.G,,ulomov, Sh.Abrorov, I.Normuratov mevali daraxtlarga shakl berish, kesish va payvandlash toshkent 2013 yil 9-21 betlari.